

Entrevista a Ermengol Gassiot

En aquests últims dies, diversos mitjans de comunicació s'han fet ressò de les troballes fetes per un equip d'arqueòlegs de la Universitat Autònoma de Barcelona, en col·laboració amb la Universitat Nacional Autònoma de Nicaragua, degut a què aquestes plantegen sòlides evidències d'una civilització prehistòrica de la que no es tenia coneixement, a la selva de la Costa Atlàntica de Nicaragua. Aquestes troballes fan replantejar l'explicació que fins ara hi havia hagut sobre els límits geogràfics del procés que va originar les ciutats de les civilitzacions maies. A continuació us oferim l'entrevista que vam tenir amb l'arqueòleg Ermengol Gassiot¹, un dels directores de la excavació.

Com vau decidir engegar un projecte de col·laboració amb arqueòlegs de Nicaragua?

Durant la dècada dels 1980s, amb la Revolució Popular Sandinista Nicaragua va estar a la primera plana dels mitjans de comunicació de l'Estat Espanyol i al cor de la major part de les persones d'esquerres del nostre país. Fruit d'això en aquell temps van sorgir a molts barris i localitats de Catalunya comitès de solidaritat amb el poble de Nicaragua i la seva lluita revolucionària. La història del nostre projecte de formació d'arqueòlegs/es a Nicaragua i de recerca neix precisament aquí. Alguns de nosaltres en aquella època vam participar dels comitès de solidaritat i de les diferents campanyes que es van promoure, contra l'embargament dels EUA, la guerra d'agressió promoguda per R. Reagan i continuada per G. Bush (pare), etc. Un aspecte d'aquesta solidaritat popular (que crec que no s'ha igualat després) van ser les brigades a Nicaragua, a fer escoles a zones de guerra, a ajudar a recollir cafè sota els fusells i bombes de la Contra, a col·laborar en una de les més meravelloses campanyes d'alfabetització popular que mai hi ha hagut, etc. Les nostres activitats a Nicaragua com arqueòlegs/es neixen en aquest context i en la seva continuació durant els anys 1990s a través, ara no d'un govern revolucionari, sinó de les organitzacions populars de filiació sandinista (sindicats, grups de pobladors, de dones, cooperatives, etc.).

L'any 1991, i amb continuïtat els anys 1992, 1993 i 1995, des d'una organització de solidaritat formada bàsicament per estudiants de la UAB vam organitzar brigades de treball a Nicaragua. Inicialment aquesta iniciativa va ser promoguda per la Coordinadora de Solidaritat amb Nicaragua, a la qual alguns/es de nosaltres pertanyíem des de feia uns anys. Aquestes brigades van suposar per nosaltres, universitaris/es amb sensibilitats polítiques i socials, una certa sacsejada. En primer lloc, després de la Guerra del Golf de 1991 anàvem al "Tercer Món",

¹ Degut a problemes de terminis, i considerant l'interès de l'entrevista vam decidir que la millor manera de que poguéssim sortir en present números de la revista era seguir el següent procediment: les preguntes foren enviades a Ermengol Gassiot i respostes per mail.

al què hi havia la consciència d'haver atacat, directa o indirecta, amb aquella guerra neoimperialista. En segon lloc, vam submergir-nos a la realitat de les classes populars empobrides d'un país sotmès de cop i a marxar forçades a l'ortodòxia neoliberal; unes classes socials que a més tenien un fort component ideològic d'esquerres i revolucionari. I finalment, ens va fer replantejar la mateixa solidaritat. Quin sentit tenia que anéssim, en un context de no guerra com uns anys abans, a ajudar en tasques de construcció o agrícoles a cooperatives o comunitats quan nosaltres no sabíem treballar la terra? El sentit era més moral o de reconeixement polític (de les cooperatives, per exemple) que realment pràctic. I, aleshores, com a universitaris/es podíem aportar res realment útil? Aquesta segona pregunta era cabdal per situar la nostra formació i suposadament futura professió en el món. De fet, la seva resposta implicava reflexionar i definir el paper dels sectors universitaris en l'esforç militant conjunt de transformació social, tant al denominat "Tercer Món" com a casa nostra. Una de les conclusions a què vam arribar és que, a Nicaragua, precisament el què podíem fer era ensenyar allò que sabíem: donar a conèixer Història.

Pots pensar, i amb raó, quina Història podíem ensenyar nosaltres que aleshores érem estudiants/es i encara més, quina Història de Nicaragua. Per començar t'haig d'explicar que a principis dels 1990s com ara la Història precolombina, que és més del 95% de la Història del poblament humà al territori de l'actual Nicaragua a penes s'esmenta en els llibres de text. I aquest petit esment, que és una petita conquesta de la revolució, no existia en bona part dels llibres anteriors a 1979, on el 1522 (any de l'arribada de l'expedició de Gil Dávila al Pacífic de Nicaragua) era considerat l'inici de la nació nicaragüenca, de la Cultura de les seves gentes, etc. A més, la història oficial, criolla, era en gran part la història de l'oligarquia i molt allunyada de reflectir com havien anat vivint les comunitats rurals (fins passat 1970 la majoria del país) els darrers segles. En canvi, conèixer els sistemes de conreu precolombins, la fabricació de ceràmica domèstica, l'arquitectura de fang, etc. era parlar de les condicions de vida al camp fins fa molt pocs anys. Condicions de vida que encara perduraven en alguns casos i que, sobretot, formaven part de la memòria col·lectiva de la gent gran. Parlar de la Història precolombina suposava, a més, entroncar amb l'esforç de la Revolució Sandinista per revaloritzar coses com la dieta a base de blat de moro per sobre del blat importat dels Estats Units, una agricultura orientada al consum nacional per damunt dels latifundis per produir cafè o cotó per exportar o la lluita per una sobirania plena fora de la dependència cap a metròpolis colonials o imperials.

Per poder tirar endavant un intercanvi amb nicaragüencs/es en matèria d'Història vam establir dues vies. Una primera era universitària. El 1992 vam portar a Nicaragua una carta del cap de Departament d'Història de les Societats Precapitalistes oferint la possibilitat d'iniciar contactes i una cooperació estable amb institucions universitàries del país en matèria d'Història i, fonamentalment, la Història precolonial. Aquesta iniciativa va promoure diferents estades, tant d'un professor nicaragüenc a la UAB l'any 1993, com de professors/es de la UAB a la UNAN-

Managua² els anys 1994 i 1995. Durant aquest temps, des d'ambdues universitats es va definir com a prioritat la formació de professionals en Arqueologia a Nicaragua, que fins aleshores no n'hi havia. L'objectiu, doncs, es centrà en dur a terme una carrera d'Arqueologia a la universitat pública i amb suport de l'Estat Nicaragüenc (via l'Instituto Nicaragüense de Cultura) que, en una espècie de tractament de xoc, formés una única promoció d'uns 15 estudiants. Amb això preteníem que en un termini d'uns 5 anys hi hagués al país un grup de llicenciats/des amb capacitat d'assumir docència universitària d'Arqueologia i Prehistòria i d'inserir-se a l'administració pública, ja fos com a arqueòlegs/es o museòlegs/es.

La segona via es va treballar paral·lelament a l'acadèmica. En promoure tot això, pensàvem que en un país amb elevats índexs de pobresa, amb sectors importants de la població al marge de la política institucional i acadèmica i amb el passat recent de lluita que tenia Nicaragua, el coneixement de la Història i l'Arqueologia no podien quedar-se en unes aules molt minoritàries de la capital. Encara més, l'experiència de la Revolució ens mostrava com els discursos sobre el passat i la recuperació de la memòria col·lectiva eren eines de creació d'identitat del subjecte revolucionari i, alhora, de coneixement crític sobre les condicions del present i de la pròpia actuació sobre ell. En conseqüència, definir amb qui es volia treballar en el camp de la Història esdevenia una qüestió essencial i, en aquest sentit, la nostra voluntat era clara: amb organitzacions populars del país. En aquesta línia el 1995 vam sumar-nos a una iniciativa promoguda a Masaya (una de les ciutats de la franja pacífica de Nicaragua) d'obrir un espai de reflexió històrica en organitzacions populars de base. Així es van realitzar els Talleres Populares de Historia, on per part nostra hi vam participar la Bea Palomar, en Jokin Uriz i jo mateix.

Finalment, l'any 1996 el Departament d'Antropologia Social i Prehistòria ens va encarregar a la Bea Palomar i a mi d'assumir la docència del primer curs de la carrera a Managua. Aquesta fou l'oportunitat d'intentar fusionar els dos àmbits, acadèmic i popular i dotar d'una major continuïtat i suport a les tasques de formació. Per resumir, et puc dir que d'aquí nasqué la recerca arqueològica pròpiament dita, inicialment com a forma de la docència de les assignatures de Pràctiques de Camp i Laboratori del pla d'estudis de la Llicenciatura. Poc a poc ens vam anar adonant que el fet de fer excavacions reals com a pràctiques universitàries comportava certs riscos. Per exemple, no es tractava només d'aplicar un seguit de tècniques en l'excavació o en el laboratori. Quan una excavació comporta una destrucció d'una font històrica, calia no malmetre aquesta possibilitat de coneixement. I encara més, de seguida se'ns va fer evident que calia transmetre també en aquestes pràctiques la part central de tot procés de recerca: la definició de la problemàtica històrica que es vol abordar i el disseny d'un programa d'investigació. En darrer lloc, no puc deixar d'esmentar que les Pràctiques de Camp van constituir el moment de submergir els i les estudiants en les problemàtiques socials de les zones on anàvem a treballar i per fer cert activisme polític.... Però això ja és un altre tema.

² Universidad Nacional Autónoma de Nicaragua a Managua

Com ha estat aquesta col·laboració? Quin tipus de formació tenen els arqueòlegs del país?

En definitiva, es tractava de formar professionals a Nicaragua que des de la independència respecte interessos exteriors poguessin definir la recerca en Arqueologia en un país on pràcticament tot restava per fer. I com a afegit a aquest punt, nosaltres esperàvem que aquests/es professionals exercissin el seu ofici amb una vinculació orgànica amb aquell sector de la societat nicaragüenca que s'havia organitzat per tirar endavant els interessos de les grans majories del país.

A fi de poder realitzar tot això, ambdues universitats van desenvolupar un conveni marc de cooperació que ja existia. A partir d'aquí, tant el Departamento de Historia de la UNAN-Managua com el Departament d'Antropologia Social i Prehistòria de la UAB ens vam anar espavilant per treure recursos de diferents llocs per poder mantenir l'esforç de formació a Nicaragua. Totes dues instàncies valoràvem que era molt important dur endavant aquesta iniciativa a Nicaragua i a una universitat pública, primer com a eina de solidaritat i transmissió d'uns recursos inexistents al país (en aquest cas relacionats amb la formació d'arqueòleg/a) i, en segon lloc, com a via per reforçar la legitimitat de l'ensenyament públic davant les universitats privades, sovint vinculades a capital nord-americà que estava promovent la burgesia nicaragüenca a partir del 1994-1995. La majoria dels fons obtinguts (per la part catalana) van provenir de fora de la UAB, des de municipis i museus locals o comarcals fins al MECD. Aquests diners van servir per a tres gran línies: enviar professionals a fer docència a Nicaragua, enviar material (fonamentalment bibliogràfic i informàtic) i becar estudiants nicaragüencs/es per estades curtes de formació a l'estranger.

Actualment, els i les arqueòlogues que van acabar la carrera a la UNAN-Managua tenen una formació a nivell de llicenciatura. Fins i tot alguns/es han realitzat mestratges a l'Estat Espanyol. Aquest fet ressalta amb la situació anterior a 1996, on al país no hi havia cap arqueòleg amb titulació exercint. És a dir, la gent que ho feia, sovint en institucions públiques, no tenia una formació acadèmica mínima en Arqueologia (en el millor dels casos eren llicenciats en Ciències Socials).

En aquest context, com va arrancar la vostra investigació a la Costa Carib?

Ja t'he comentat que una de les nostres preocupacions en la docència de pràctiques fou la de fer partícips als i les estudiants d'un programa de recerca estructurat. En definitiva, ens interessava poder definir una investigació a mig termini que permetés transmetre quelcom més enllà d'un cert "savoir faire" tècnic. La Costa Atlàntica de Nicaragua ens va semblar interessant per varies raons. En primer lloc es tractava d'un territori pràcticament orfe quan a coneixement arqueològic. En segon lloc, diferents indicis apuntaven l'existència de jaciments, com els "conquillers" (*concheros* en castellà) amb una bona preservació de restes orgàniques que en

ambients tropicals molt poques vegades es conserven. No cal oblidar que aquest tipus d'objectes arqueològics (per exemple la fauna) són cabdals per a obtenir dades sobre la subsistència. A més, els pocs treballs de recerca fets entre 1970 i 1975 a la zona junt a les característiques i visibilitat dels jaciments feien preveure que era possible obtenir una seqüència cronològica relativament extensa del poblament humà. En definitiva, trobàvem que orientar les pràctiques de camp a la Costa Atlàntica de Nicaragua podia oferir un seguit d'avantatges relacionades amb les característiques dels registres arqueològics que no es podien garantir a altres zones del país amb la brevetat de temps de què disposàvem.

D'altra banda, també hi havia motivacions més "científiques" en sentit restrictiu. Per a començar, per a la Costa Carib existeixen relats d'aventurers, corsaris, colonitzadors anglesos i espanyols i investigadors de diferent tipus que descriuen amb cert detall les condicions de vida a la zona des de finals del s. XVII fins entrat el s. XX. Aquestes fonts es complementaven amb anàlisis etnogràfics fets a partir dels 1970s on es tractaven les comunitats indígenes de la Costa com a societats molt tradicionals amb canvis menors respecte les formes de vida precapitalistes. El ventall d'enunciats i afirmacions derivades d'aquests treballs oferia, doncs, un bon punt de partida per a definir les problemàtiques de la recerca. De fet, la imatge que les dades històriques i etnogràfiques suggerien il·lustrava per a l'època de la primera colonització europea l'existència de formes de vida relativament estancades en el temps: poblacions reduïdes i disperses amb un baix nivell de centralització política i pràctica inexistència d'excedent, organitzades fonamentalment a partir del parentiu, amb una subsistència basada fonamentalment en la cacera, la pesca i la recol·lecció d'animals i plantes silvestres, amb una agricultura que quan existia era molt marginal dins la producció social global, etc. Ens trobàvem doncs amb unes societats que havien estat descrites seguint tots els trets que regien el "tipus" social i cultural que des de fa més de 50 anys s'ha definit per a les poblacions de medis tropicals humits americans on no s'han donat processos jutjats com excepcionals, com les societats estatals de les *Terres Baixes Maies*. En definitiva, ens interessava veure la solidesa empírica de la definició d'aquest "tipus" de societat i si era aplicable en tota la profunditat temporal que se li dóna, entroncant-la pràcticament amb les societats caçadores-recol·lectores en el que vindria a ser una prolongada o permanent transició al Neolític. Finalment, ens interessava també avaluar la relació d'aquestes poblacions amb els ecosistemes de selva tropical, els impactes que van causar en aquests al llarg del temps i, finalment, com s'establiren en ells les dinàmiques de canvi. Pensa que és en aquest tipus de medi ambient on l'Antropologia i l'Arqueologia més sovint han parlat de les limitacions ambientals al canvi històric i social, arguments en els quals nosaltres mai hem cregut. Però per negar-los també ens interessava tenir arguments empírics....

Què us fa parlar d'un nova civilització?

A grans trets ja t'he esmentat com fins ara es creia que havien estat les poblacions de la zona pràcticament des de fa uns 9.000-7.000 anys, quan podria haver-se adoptat la domesticació d'alguns vegetals de forma lenta i no massa central en el conjunt de la subsistència. La caracterització de les comunitats prehistòriques de l'atlàntic de Nicaragua contrastava amb la que es feia de les de la franja pacífica i el Nord del país. En aquestes darreres a partir fonamentalment de les fonts històriques del s. XVI, de la lingüística i d'elements iconogràfics i normatius de la ceràmica se les vinculava amb les poblacions que al Nord d'Amèrica Central i a Mèxic havien creat els poderosos estats i imperis dels darrers períodes de la Prehistòria. A més, a partir de les poques dades arqueològiques existents se'ls assignava a partir del Primer Mil·lenni de la nostra era cert grau de "complexitat social", ni que fos per difusió dels seus veïns (i parents del Nord) o com a resultat de migracions. En canvi, a les poblacions de l'Atlàntic de Nicaragua se les relacionava amb grups ètnics sud-americans a partir de paràmetres lingüístics i "culturals". Aquesta oposició reforçava moltes coses. Primer, el fet de que certs nivells d'intensificació de la producció i "desenvolupament" social en medis tropicals són excepcionals i que quan històricament s'han donat, ha estat més producte de fenòmens i per tant només explicables per difusió. En segon lloc, s'explicava la "complexitat" i el desenvolupament social a partir d'influències del Nord, reproduint discursos ideològics actual que fan que es miri com a progrés les societats capitalistes, en aquest cas els Estats Units, situades al Nord del continent. I finalment també es reiterava l'actual situació de Nicaragua, amb una Costa Atlàntica molt allunyada de la vida econòmica, política i del discurs identitari oficial del país, centrats al Pacífic i en menor mesura al Nord.

En què ha canviat la perspectiva històrica de la zona?

Resumir què ha canviat arran dels resultats dels nostres treballs de recerca al Carib de Nicaragua és certament complicat. Deixant de banda la preliminaritat d'alguns d'aquests resultats, cal encara temps per veure com incidiran les noves dades en la discussió sobre les societats prehistòriques d'Amèrica Central i l'arc Circumcarib.

Des de l'any 1998, quan començaren les recerques conjuntes de la UNAN-managua i la UAB a la zona, hem fet diverses campanyes de prospecció arqueològica que ens han permès localitzar 26 jaciments arqueològics situats a la plana litoral compresa entre la meitat nord de Bluefields i part de la Bahía de la Laguna de Perlas. La ubicació de nous jaciments, al temps que contrastàvem les someres descripcions existents per d'altres, va constituir el punt de partida del programa de recerca, ja que sense la matèria primera és molt difícil poder construir representacions arqueològiques del passat. El nombre de jaciments identificats en aquestes intervencions és molt elevat si es té en compte que s'han fet poques campanyes de prospecció, que el territori presenta un grau d'antropització molt baix i les característiques del paisatge, selvàtic encara a molt indrets. Una bona part d'aquests jaciments estan conformats per prop de 90 conquillers, que en molts casos es corresponen a residus d'una unitat habitacional adjacent.

Hi ha varis jaciments que constitueixen veritables “pobles” de conquillers. En definitiva, donada la intensitat de les prospeccions, no deixa de sobtar el nombre de jaciments documentats així com l'extensió i densitat de materials d'alguns d'ells.

Hem pogut definir una primera seqüència cronològica de contextos arqueològics per un sector de la Costa Atlàntica de Nicaragua, concretament el que arrenca entorn el 1400 abans de la nostra era (ANE) i de forma relativament contínua abasta fins el 1000 de la nostra era (DNE). Aquesta seqüència ha estat efectuada mitjançant una vintena de datacions radiocarbòniques (pel conjunt de Nicaragua l'any 1998 només se'n disposava de 12). Aquestes anàlisis ens han permès documentar que diverses d'aquestes concentracions de conquillers eren autèntics poblats. A través d'excavacions dels anys 2002 i 2003 al jaciment de Karoline hem vist com els conquillers es vinculen a vivendes i la coexistència en un mateix indret de varis d'ells indica que en el lloc hi van haver vàries cases (entre 5 i més de 30) amb gent vivint-hi simultàniament. L'existència d'aquests poblats és especialment evident com a mínim entre els 450 ANE i el 350-400 DNE, però també es dona en èpoques més tardanes i contradiu les dades que l'ethnohistòria presenta per a l'Edat Moderna. Aquesta és una primera dada que ens adverteix contra la temptació de veure les poblacions indígenes americanes (com les de qualsevol lloc del món) de forma estàtica i emprar visions etnogràfiques per explicar una Història que pot retrocedir endarrera varis segles o, fins i tot, mil·lennis.

Al mateix temps, els dos darrers anys hem descobert jaciments que replantegen de forma brusca les nocions prèvies sobre el poblament de la zona. El més destacable és El Cascal de Flor de Pino i consisteix en les restes d'un gran poblat o una petita ciutat, de més de 7 Ha. d'extensió que, situat a prop del litoral, va existir entre el 790-500 ANE i el 400-425 DNE; és a dir, pràcticament a la mateixa època que alguns poblats prehistòrics com els de Brown Bank, Sitetaia i Karoline. Defineixen El Cascal de Flor de Pino les restes de varies construccions. Les més visibles són tres grans plataformes (o petites piràmides) que mesuren entre 3 i 7 m. d'alçada i més de 500 m² de planta a la seva base. Es tracta, doncs, de vestigis de construccions relativament complexes i, sobretot, que representen una bona quantitat de treball humà. D'altra banda, aquestes edificacions es disposen ordenadament a un costat d'un espai obert situat al mig de l'assentament, reproduint el patró urbanístic propi de Mesoamèrica que comença a definir-se a la mateixa època i continua en períodes posteriors. Les característiques d'aquest assentament fa pensar en certa planificació central de l'espai intern i l'assimila amb aquells contextos mesoamericans en què sembla que s'estaven generant les desigualtats socials sobre les que, poc més tard, s'assentaren estats com els maies i Teotihuacán. L'existència de El Cascal de Flor de Pino alhora ens fa molt més interessant la comprensió dels poblats costaners que he esmentat. Ara ja no els podem entendre només com fruit de petits grups que de forma més o menys autònoma exploten un entorn i uns recursos que controlen, en termes de propietat. El Cascal de Flor de Pino probablement va jugar també un rol en la seva existència, ja fos com a lloc habitat estacionalment per part d'aquestes comunitats o com a assentament que articula políticament un territori. La seva posició en un enclavament

dominant i fàcilment defensiu (per bé que deficitari en aigua i allunyat de les terres més fèrtils) fa sospitar que més aviat degué donar-se la segona situació.

L'anàlisi dels patrons normatius dels materials arqueològics, fonamentalment de la ceràmica, així com també de jaciments com El Cascall de Flor de Pino indica que com a mínim entre el 790-500 ANE i el 400-425 DNE la Costa Atlàntica de Nicaragua no era un lloc en absolut remot i aïllat. En diferents aspectes, aquests patrons presenten similituds envers els propis de molts jaciments de les zones de Belize i Guatemala on, a la mateixa època, s'estava produint la gènesi dels estats que, pel període immediatament posterior, anomenem maies. Es per això que de vegades ens sentim temptats/des de parlar de globalització... Segurament persones, objectes i formes de fer circulaven més del què fins ara havíem cregut.

Les dades de la subsistència per aquest període comencen també a ser molt interessants. Tot apunta a que hi havia una agricultura de blat de moro força intensiva i que el bosc s'havia aclarit de forma notòria. Però aquesta modificació de la selva no havia esgotat la fauna silvestre, que era caçada amb freqüència i de forma variada. També s'explotarà la fauna aquàtica, des de diferents espècies de mol·luscs fins a peixos pescats a mar obert i manatís, caçats també des d'embarcacions. Tot i que alguns taxons (per exemple les cloïsses) mostren símptomes d'haver estat relativament sobreexplotades, encara que mai varen extingir-se, no hi ha indicis d'una destrucció irreversible del medi ambient. Aquest patró econòmic va mantenir-se durant uns quants segles, proporcionant la base per dietes més riques i variades que l'actual a poblacions que no eren massa reduïdes. Sobta el contrast d'aquest fet amb la realitat d'avui en dia, on l'explotació latifundista és la responsable de la destrucció irreversible dels ecosistemes selvàtics de la zona i, al mateix temps, conviu amb una població no gaire densa i que pateix elevadíssimes taxes de malnutrició (superior al 40 % segons la OMS) i desnutrició.

En quin context s'insereixen? És a dir, quin tipus de societats hi ha contemporàniament en zones veïnes?

Tot apunta a que a aquesta zona de la Costa Atlàntica de Nicaragua hi va haver una o unes societats que vivien de forma similar a les que a Belize i Guatemala caracteritzen el Període Formatiu o Preclàssic de Mesoamèrica, exactament a la mateixa època. Arqueològicament està ben documentat com fou en aquestes darreres societats on es començaren a definir els patrons de desigualtat i poder polític que, a partir del 300-400 DNE van donar lloc a les poderoses formacions estatals de ciutats maies del Període Clàssic com Copán, Tikal, Uxmal o Chichén Itzá i, a l'altiplà de Mèxic, la que creà Teotihuacán. En aquest període, es documenta la creació de les primeres ciutats que, sovint seran centres de poder en el Període Clàssic. També es documenten la intensificació de l'activitat productiva, amb una major explotació de la terra i del treball, i l'obtenció d'excedent tant en béns sumptuaris com en una arquitectura pública al servei de la justificació ideològica d'un naixent poder polític. Tot i que encara són preliminars i per tant cal certa cautela, les dades de Nicaragua suggereixen que a la Costa Atlàntica el panorama no devia ser gaire diferent en termes qualitius.

Personalment, què és el que més t'ha interessat d'allò que heu trobat, o del fet d'haver fet aquestes troballes?

Se'm fa difícil respondre't de forma sintètica. És apassionant començar una recerca en un espai buit de coneixement arqueològic, on una primera tasca és, un cop trobats els jaciments, saber què va després de què, en termes cronològics. Amb això ens hi vam trobar nosaltres: al principi no teníem cap element ferm que ens indiqués de quina època era allò que vèiem. D'altra banda, en termes més generals, trobo altament interessant comprendre l'època de la que t'he estat parlant en aquesta regió de Nicaragua. És interessant perquè estem acostumats/des a veure els processos d'evolució social com a irreversibles, especialment a partir del sorgiment de desigualtats socials àmplies, amb explotació, classes socials, estat, etc. A moltes explicacions de l'evolució social humana no es contempla la possibilitat de que a una situació amb explotació econòmica amb una cobertura política més o menys institucional la segueixi una fase on les coses són diferents: on sembla que no hi ha desigualtats tant marcades, ni demostracions tant evidents d'un poder públic, ni necessitats defensives per a la ubicació dels assentaments. En definitiva, ens parla de la irreversibilitat o no de les situacions històriques i la nostra capacitat, quan a humans, per canviar-les. Tornant a Nicaragua, no sabem amb certesa per què va acabar la societat que vinculava El Cascal de Flor de Pino amb els poblats litorals que t'he esmentat. El que sí que sabem és que aquell món va finalitzar entorn el 400-450 DNE, i que ho feu de forma brusca i enmig d'indicis fermes de destrucció violenta dels assentaments, o sigui, de conflicte. I també sabem que les societats que van venir després no tornaren a desenvolupar situacions tant marcades de desigualtat i poder polític centralitzat, com a mínim fins a l'impacte de la colonització anglesa creant, de forma artificial i intencionada, el Regne Miskito.

Finalment, un altre aspecte apassionant és compartir aquest procés de coneixement amb la gent que viu a la zona, tot i que a la Costa Atlàntica aquesta comunicació és força més complicada que a altres llocs de Nicaragua, com a mínim per mi.

En un dels articles vau explicar com un enginyer d'una companyia que estava desforestant la selva per ampliar la plantació, us va informar de l'existència de relleus a la zona on treballaven, així doncs es pot dir que vau trobar la col·laboració de l'empresa?

És cert. Vam conèixer l'existència de El Cascal de Flor de Pino perquè l'enginyer de la multinacional que té plantacions de palma africana a Kukra Hill va venir a dir-nos que en tallar el bosc en un petit turó, per ampliar els conreus, havien aparegut unes estructures rares. A ell en un primer moment li va cridar l'atenció tant el relleu, que ell no sabia si era natural o no, com la presència d'objectes arqueològics i possibles parets al cim del turó. En una visita que vam fer al cap de pocs dies vam poder veure que la informació tenia una base sòlida: ens vam trobar

amb les plataformes del jaciment. De fet, la intervenció de Nicolás Jarquín (l'enginyer) va aturar el que segurament hauria estat la destrucció del jaciment. A partir d'aquí l'empresa va interessar-se pel sentit de les restes arqueològiques i de moment ha aturat la sembra de palma a aquell indret i s'ha compromès a la seva preservació. D'altra banda, habitants de la propera comunitat de Flor de Pino també han mostrat interès cap a aquestes restes arqueològiques i de vegades ens han vingut a veure mentre excavàvem, a preguntar... Hi ha persones que fins i tot intenten guardar tots aquells objectes arqueològics (ceràmiques, "metates", etc) que apareixen quan treballen el camp a altres zones de la plantació o en propietats particulars. De fet, és estimulants com l'Arqueologia, si hom es pren seriosament explicar-la, arriba a interessar i motivar interrogants i curiositat a la gent.

Podem observar que aquí les vostres troballes han tingut força ressò, com us vau plantejar el tema de la difusió i divulgació de les troballes?

La divulgació dels resultats de les recerques ha estat una de les nostres principals preocupacions. Si et fixes, de fet l'inici de la nostra estada a Nicaragua té molt a veure amb una voluntat de socialitzar l'Arqueologia i el coneixement de la Prehistòria, tant en un nivell acadèmic com en un de molt més popular. Per tant, hem intentat resoldre aquesta preocupació procurant no quedar-nos exclusivament a l'àmbit acadèmic però, d'altra banda, tampoc caure en una Arqueologia-Espectacle allunyada de tot rigor en allò que es diu. A Catalunya la UAB va promoure una roda de premsa per donar a conèixer tant l'existència dels treballs de recerca com els resultats. El problema radica en que quan dius que estàs treballant a una zona mig selvàtica, que a la gent li sembla remota i exòtica, i has trobat restes de grans assentaments o possibles ciutats, amb arquitectura monumental, etc. de seguida salten les especulacions. Jo diria que un dels grans "mites" del món occidental és descobrir ciutats perdudes a la selva. I no cal anar a les històries d'Indiana Jones per veure-ho. De fet, en el nostre tracte amb la premsa ens hem trobat una mica amb això i hem hagut de fer esforços per corregir-ho i evitar caure amb sensacionalismes i històries d'aventures. Crec que ens n'hem sortit relativament bé, tot i que el contacte amb aquest món sí que ha estat una autèntica aventura! A la llarga, els continguts que semblen haver arribat al públic de la nostra recerca tenen més a veure amb dades que a nosaltres ens interessin, com la subsistència, el conflicte social, l'existència de formes de vida diferents i dinàmiques en el temps, que a més creiem que poden potenciar certa reflexió sobre el nostre present. Un exemple: a molt diaris es va esmentar la comparació que nosaltres vam fer a una roda de premsa entre la dieta prehistòrica i l'actual a la Costa Atlàntica de Nicaragua, i també el problema de la destrucció de la selva. En canvi, qui sembla no haver estat gaire sensible a tot aquest enrenou han estat les institucions que fins ara ens han finançat amb partides relativament petites o que estarien en possibilitat de fer-ho. Però això és farina d'un altre molí.

A un altre nivell hem intentat no descuidar la divulgació científica. De fet, ens hem trobat que ambdues esferes de difusió sovint es retroalimenten. Un cop la premsa va fer-se ressò de les noves troballes, el maig del 2003, alguns arqueòlegs van posar-se en contacte amb nosaltres demanant informació. O fins i tot va fer que, en anar a un congrés, certa gent et dediqués una atenció que abans no hauria tingut. De tota manera, ara toca treballar més pausadament i intentar dotar de major solidesa científica les primeres línies que hem apuntat sobre les nostres recerques. Es tracta, doncs, de frenar una mica l'allau de notícies i entrevistes a mitjans d'àmplia divulgació i sistematitzar les dades de base que ens permeten argumentar l'interès de les conclusions a les que estem arribant.

Com ha estat la difusió a Nicaragua, a arribat a la població? Quin tipus de resposta heu obtingut?

La divulgació dels nostres treballs a Nicaragua és una de les nostres majors preocupacions, com ja et pots suposar. Bé, de fet, més que divulgació a nosaltres ens agradaria parlar de recerca participativa. Sobre un pla ideal, voldríem poder haver dissenyat un programa de recerca on el subjecte d'aquest, o sigui, qui n'obté i en fa rendible el coneixement històric vagi més enllà d'una comunitat acadèmica concreta. Això ara per ara és molt complicat i crec que molt poca gent dins les ciències socials tenen receptes per fer-ho. Nosaltres ho hem intentat al nord de Nicaragua, amb relatius bons resultats. En canvi, a la Costa Atlàntica se'ns ha fet molt difícil. Un primer factor que en això hi intervé és la configuració dels subjectes socials allà on treballes, i amb qui, sobre el paper, es deuria definir la pròpia recerca. Una altra és la forma en com s'inicia i per què la recerca al lloc d'estudi. Cap dels dos factors ha estat el més adient per assolir la integració des del principi que alguns/es hauríem desitjat. Primerament, la UNAN-Managua és una institució aliena a la Costa Atlàntica de Nicaragua que, de fet, és com si fos un altre país, amb una llengua diferent, paràmetres culturals molt allunyats de la Nicaragua castellanoparlant, etc. En segon lloc, la societat de la Costa Atlàntica de Nicaragua està altament desestructurada, amb un record fresc de la guerra dels anys 1980s, que aquí sí que fou una autèntica confrontació civil. També hi incideix l'elevada taxa d'atur, que pot rondar el 70% o més, i la recent implantació del narco colombià.

Ara bé, a un nivell de mínims sí que hem emprés esforços de divulgació, tot assumint que no es tractava de la solució òptima. A diferència de Catalunya, aquestes iniciatives s'han orientat cap a públics molt més locals amb qui et pots vincular fins i tot personalment. T'ho justifico: mentre al nostre país qui més qui menys té accés a un diari o a un televisor, a Nicaragua el consum de mitjans de comunicació és menys estès socialment i menys constant, tant com a reflex del baix poder adquisitiu de la gent com fruit de les limitacions de les infraestructures i serveis (accés a llum elèctrica, per exemple) i de les xarxes de distribució dels diaris. Per pal·liar aquest fet, ens hem adreçat a instàncies molt més locals: des d'una petita ràdio d'un poble com Kukra Hill, a conferències, reunions amb consells comunitaris o simplement explicant casa per casa a pobladors de la zona on treballem allò que fem. En definitiva, sense

oblidar l'existència d'àmbits instituïts per a la divulgació, aprofitem també els espais de la quotidianitat per fer-ho: una conversa tot comprant, en un bar, quan esperes l'autobús... En això ha estat clau la participació d'algun dels codirectors nicaragüencs, que havia estat guerriller i després membre de l'exèrcit durant el Sandinisme i que té una gran capacitat per a comunicar-se amb la gent del camp. Com a resultat d'això tenim que pel carrer es parla d'allò que fem, que la gent ve a veure'ns excavar i que persones com Nicolás Jarquín o Don Jerónimo (de Flor de Pino) ens venen a informar de noves troballes. Finalment, ara estem preparant un vídeo explicatiu que volem poder mostrar un cop hi tornem.

Hi ha pensats nous projectes d'excavació a la zona? En què consistiran les noves campanyes?

En principi, la nostra perspectiva de treball a la Costa Atlàntica de Nicaragua és a mig o llarg termini. Ara bé, hi ha certs factors que poden incidir en la continuïtat. El primer d'ells és la disponibilitat de recursos econòmics. A l'Estat Espanyol encara ara hi ha un important dèficit en els pressupostos d'investigació si els comparem amb els d'altres Estats de la UE. Per bé que els fons que hem obtingut els darrers anys són estatals, la seva quantia és molt reduïda si el què es vol és dur a terme excavacions en jaciments de l'entitat que té El Cascal de Flor de Pino. A més, se li afegeix l'agreujant de què es tracta de campanyes on la despesa en desplaçaments, no només a Nicaragua, sinó també de Managua al Carib, les encareix molt, així com l'haver de muntar pràcticament de zero determinades infraestructures. En part com a fruit d'aquesta situació, enguany pitjarem una mica el fre i no farem cap excavació d'envergadura. Ens dedicarem, fonamentalment, a estudiar materials i sistematitzar analítiques que poden incrementar substancialment el sentit d'algunes dades procedents de les excavacions i prospeccions fetes. De fet, un dels riscos que es corre en Arqueologia és deixar-te arrossegat per la dinàmica d'excavar per excavar. Això comporta un problema, que és l'acabar generant col·leccions de materials molt grans, poc manejables i que, en no estar degudament estudiades, limiten bastant l'abast explicatiu de la recerca. Enguany, en dedicar-nos intensament a l'estudi dels materials de forma prioritària, volem anar tancant àmbits oberts i redactar una monografia sobre les recerques fetes a finals de 2004. Alhora aquesta sistematització de dades ens ha de servir com a base per definir un nou programa d'actuació a varis anys vista de forma conjunta amb els i les investigadores nicaragüenques. Aquest darrer punt, el del treball en conjunt és essencial i, sense ell, jo personalment no tindria interès de continuar fent Arqueologia a Nicaragua. I el treballar en grup requereix de temps i esforços que no podem descuidar.

Teniu més projectes oberts al país? En què consisteixen?

Sí. De fet, la nostra recerca a la Costa Atlàntica ha estat el darrer espai de treball que hem obert al país. Les excavacions arqueològiques de la UNAN-Managua i la UAB a Nicaragua van començar al jaciment d'El Apante, en les restes d'una plataforma precolombina del s. XIII-XIV DNE. Hi vam excavar els anys 1997 i 1998. L'any 1999, pocs mesos després de que l'Huracà Micht destrossés la comunitat veïna i matés a vàries persones, vam optar per fer només una

petita campanya de documentació de noves evidències posades al descobert i ens vam donar una part dels recursos al moviment comunal per a la reconstrucció de l'assentament. En aquella època els recursos econòmics eren propis, obtinguts de formes ben variades, i per aquesta raó vam poder fer això.

Entroncant amb la pregunta anterior de la divulgació, l'any 1998 vam començar un altre projecte, el "Proyecto de Arqueología Participativa en la UCA-Miraflor". El seu inici té a veure amb la difusió que, a través de mitjans de comunicació nicaragüencs, havíem fet dels treballs a El Apante. En tenir coneixement de que a la UNAN-Managua es feia recerca en Arqueologia (aleshores fonamentalment com a pràctiques docents), membres de la junta directiva de la Unión de Cooperativas de Miraflor (UCA-Miraflor) van adreçar una carta a la universitat explicant que al seus territoris hi havia jaciments arqueològics, que tenien molt interès en saber què significaven i, finalment, que assumirien part de les despeses d'una investigació amb la condició de què com a cooperatives hi poguessin dir la seva. Una proposta així no la reps cada dia i, òbviament, no ens hi podíem pas negar!. De fet, s'ajustava quasi a la perfecció a la nostra visió política d'allò que havia de ser l'Arqueologia a Nicaragua. I a partir d'aquí van començar les nostres recerques a una zona d'Estelí, al nord del país. No m'allargaré donant-te detalls dels treballs que estem fent allà. Molt breument, et puc dir que hi hem fet dues campanyes de prospecció, una d'inventari de materials arqueològics i feines artesanals tradicionals i dues més d'excavació d'una plataforma del s. X-XI DNE que havia contingut una vivenda. Però el més interessant ha estat el treball que hem fet junts, les cooperatives i l'acadèmia. Nosaltres, els i les arqueòlogues, hem après molt de la gent de Miraflor. De fet, del diàleg que vam establir amb ells, hem anat modificant el nostre propi discurs arqueològic, començant per les preguntes que motivaven el propi programa de recerca. En definitiva, crec que puc dir, sense caure en exageracions, que allà sí que estem a prop d'assolir conformar un subjecte socialment integrat del coneixement arqueològic. Ara bé, prefereixo aturar-me aquí perquè sinó sí que m'estaré molt més temps parlant-te'n.